

روش‌شناسی تحقیقات کیفی در علوم پزشکی

مؤلفین:

دکتر اشرف السادات صانعی

(استاد دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شهید بهشتی)

دکتر علیرضا نیکبخت نصرآبادی

(استادیار دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران)

نام کتاب: روش‌شناسی تحقیقات کیفی در علوم پزشکی
مولفین: اشرف السادات صانعی، علیرضا نیکبخت نصرآبادی
ناشر: انتشارات برای فردا
نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۸۳
شمارگان: ۲۰۰۰
حروفچینی: برای فردا
لیتوگرافی: نگین
چاپ و صحافی: علامه طباطبائی
قیمت: ۲۴۷۰ تومان

ISBN :964-8169-18-7

شابک: ۹۶۴-۸۱۶۹-۱۸-۷

دفتر انتشارات «برای فردا»:

تهران، میدان انقلاب، خیابان لبافی‌نژاد، نرسیده به کارگر جنوبی،
شماره ۲۱۳، واحد ۷، تلفن: ۶۹۵۲۶۴۱-۲ دورنگار: ۶۹۵۲۶۴۳

صانعی، اشرف السادات، ۱۳۳۳-

روش‌شناسی تحقیقات کیفی در علوم پزشکی / مولفین اشرف السادات صانعی،
علیرضا نیکبخت نصرآبادی. - تهران: برای فردا، ۱۳۸۳.
۱۵۲ ص.

ISBN :964-8169-18-7

۲۴۷۰ ریال

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. تحقیق کیفی. ۲. پزشکی --- تحقیق --- روش‌شناسی. الف. نیکبخت نصرآبادی،
علیرضا، ۱۳۴۸ -
ب. عنوان.

۶۱۰/۷۲

۲ص ۸۸۵۳/ک۹

۸۲-۳۵۳۶۶م

کتابخانه ملی ایران

فهرست تفصیلی

صفحه	عنوان
۸	پیشگفتار
۱۱	بخش اول - مقدمه‌ای بر روش‌شناسی تحقیقات کیفی
۱۳	فصل اول - کلیات روش‌شناسی تحقیقات کیفی
۱۶	• دیدگاه‌های تحلیل اطلاعات
۱۶	• بکارگیری رایانه برای تحلیل کیفی
۱۸	• شیوه تصمیم‌گیری
۱۹	• تلفیق روش
۲۰	• شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات
۲۰	• موجه‌نمایی
۲۱	• دسته‌بندی
۲۱	• استعاره‌سازی
۲۲	• تفکیک متغیرها
۲۲	• ایده‌آنکاسی
۲۳	• مدیریت اطلاعات
۲۴	• چکیده فصل
۲۷	فصل دوم - روش‌های نمونه‌گیری در تحقیقات کیفی
۲۸	• پارامترهای نمونه‌گیری
۲۹	• نمونه‌برداری هدفدار
۳۰	• انواع نمونه‌گیری
۳۵	• اندازه نمونه‌ها
۳۸	• چکیده فصل

۳۹	فصل سوم - روش‌های جمع‌آوری داده در تحقیقات کیفی
۳۹	• فرآیند مصاحبه
۴۲	• انواع مصاحبه
۴۵	• مدت و زمانبندی مصاحبه‌ها
۴۶	• نوع سوالات
۴۷	• گمانه‌زنی و یادآوری
۴۸	• مصاحبه با همکاران
۴۹	• شرح و تاریخچه زندگی
۵۳	• مشاهده شرکت‌گان
۵۴	• انواع مشاهده
۵۵	• شرکت‌کننده صرف
۵۶	• شرکت‌کننده به عنوان مشاهده‌کننده
۵۶	• مشاهده‌کننده به عنوان شرکت‌کننده
۵۷	• مشاهده‌گر صرف
۵۷	• پیشرفت سه مرحله‌ای در مشاهده
۶۰	• منابع مکتوب و بایگانی‌ها
۶۴	• توصیه‌های کاربردی در جمع‌آوری داده‌ها
۶۴	• ضبط صوت
۶۶	• پیاده کردن نوارهای کاست
۶۷	• نت‌برداری
۶۸	• چکیده فصل
۶۹	فصل چهارم - ظرافت‌های اخلاقی در تحقیقات کیفی
۷۳	• مشکلات اخلاقی و ملاحظات آن
۷۴	• رضایت آگاهانه و شرکت داوطلبانه
۷۶	• عدم افشای نام و محرومیت
۷۷	• تعارض نقش‌ها
۷۸	• یکدلی و التفات
۸۰	• چکیده فصل

۸۱	بخش دوم - معرفی رویکردهای خاص تحقیقات کیفی در علوم پزشکی
۸۳	فصل پنجم - تئوری بنیادین (مادر)
۸۴	• تاریخچه و منشاء
۸۵	• تعامل گرایی نمادین
۸۷	• وجوه اصلی تئوری بنیادین
۸۹	• جمع آوری اطلاعات
۹۰	• عملیات تحلیلی
۹۱	• حساسیت نظریه ای
۹۲	• روش های نمونه برداری تئوریک
۹۳	• کدگذاری و دسته بندی اطلاعات
۹۵	• دسته مرکزی
۹۷	• نظریه
۹۹	• مکتوبات
۱۰۰	• یادداشت برداری
۱۰۱	• مشکلات و چالش های تئوری بنیادین
۱۰۴	• ارزیابی تئوری بنیادین
۱۰۵	• چکیده فصل
۱۰۷	فصل ششم - تبارشناسی (قوم نگاری، تبارنگاری)
۱۰۸	• تاریخچه و منشاء تبارنگاری
۱۱۰	• فرهنگ
۱۱۱	• وجوه اصلی تبارنگاری
۱۱۱	• جمع آوری اطلاعات در تحقیق تبارنگاری
۱۱۳	• استفاده از توصیفات عمقی و فراگیر
۱۱۴	• گزینش مطلعین و مجموعه های کلیدی
۱۱۸	• تبارنگاری خرد و تبارنگاری کلان
۱۲۰	• عملیات میدانی
۱۲۲	• ثبت و ضبط تبارنگاری: نت های عملی و تحلیلی

۱۲۳	• اجرا و تگارش تبارنگاری
۱۲۳	• توصیف
۱۲۴	• تجزیه و تحلیل
۱۲۴	• مراحل تجزیه و تحلیل
۱۲۶	• تفسیر
۱۲۷	• نکات انتقادی
۱۲۸	• ارزیابی تبارنگاری
۱۲۹	• چکیده فصل
۱۳۱	فصل هفتم - پدیده (پدیدار) شناسی
۱۳۱	• پدیده شناسی: فلسفه و تحقیق
۱۳۲	• مکاتب پدیده شناسی
۱۳۲	○ مکتب آلمانی
۱۳۵	○ مکتب فرانسوی
۱۳۶	• روند پژوهش فنومنولوژیک
۱۴۱	• تجزیه و تحلیل داده های فنومنولوژیک
۱۴۵	• چکیده فصل
۱۴۷	• فهرست منابع
۱۴۷	○ الف: منابع انگلیسی
۱۵۰	○ ب: منابع فارسی

پیشگفتار

به نام آن که جان را فکرت آموخت

عشق هدف حیات و محرک زندگی من است و زیباتر از عشق چیزی ندیده‌ام و بالاتر از عشق چیزی نخواسته‌ام. عشق است که روح مرا به توحش و داد و، قلب مرا به جوش می‌آورد؛ استعدادهای نهفته مرا ظاهر می‌کند، مرا از خودخواهی و خودبینی می‌داند. دنیای دیگری را حس می‌کنم، در عالم وجود محو می‌شوم. احساس لطیف و قلبی حساس و دیده‌ای زیرین پیدا می‌کنم، لوزش یک برگ، نور یک ستاره دور، موریانه کوچک، نسیم حلایم سحر، موج دریا، غروب آفتاب همه احساس و روح مرا می‌ربایند و از این عالم مرا به دنیای دیگری می‌برند. ... این همه و همه از تجلیات عشق است. ...

به خاطر عشق است که فداکاری می‌کنم. به خاطر عشق است که به دنیا با بی‌اشتهایی می‌نگرم و ابعاد دیگری را می‌یابم. به خاطر عشق است که دنیا را زیبا می‌بینم و زیبایی را می‌پرستم. به خاطر عشق است که خدا را حس می‌کنم و او را می‌پرستم و حیات و هستی خود را تقدیس می‌کنم. ...

شید دکتر پسران

سپاس بی حد و حصر خداوند بزرگ را که علیرغم اشتغال فراوان توفیق انجام این امر را به ما ارزانی داشت. همان گونه که مستحضربد امروزه نقش تحقیقات در توسعه پایدار و همه جانبه به خوبی آشکار می‌باشد، لذا آشنایی با روشهای متفاوت تحقیق نیز از اصول اولیه و پیشنیاز این توسعه تلقی می‌گردد. با نگاهی به مجلات تحقیقاتی علوم پزشکی و جرف وابسته، به سهولت می‌توان دریافت که اخیراً روش‌شناسی دیگری غیر از روش‌شناسی‌های متعارف موجود و تحت عنوان «روش‌شناسی تحقیقات کیفی» مورد اقبال پژوهشگران خصوصاً در عرصه‌های اجتماعی، رفتاری، روان‌شناسی و شاخه‌های مختلف بالینی علوم پزشکی قرار گرفته است. روشهایی که در نگاه اول برای خوانندگان نامأنوس، ناآشنا و گاهی غیرعلمی به نظر می‌رسد اما مطالعه و تفحص بیشتر جامعیت، اهمیت و لزوم فراگیری و پرداختن به این روش‌شناسی در رشته‌های مختلف علوم پزشکی را بیشتر نمایان می‌سازد.

اصولاً پیچیدگی گیرنده خدمات بهداشتی درمانی (انسان)، متضمن پیدایش

پیچیدگی‌های بیشماری در روش‌شناسی تحقیقاتی شده است که با آن به نحوی سر و کار دارد. اگر چه هیچ روش تحقیقی را نمی‌توان ارزشمندتر و ارجح نسبت به روشهای دیگر تصور نمود، اما تجربه نشان داده است که محصور شدن به تحقیقات کمی موجود بسیاری از سوالاتی را که در جرف وابسته به پزشکی مطرح می‌باشد ناجواب و بدون پاسخ رها کرده است و این در حالیست که پژوهشهای کیفی با ظرافت‌های خاص خود به خوبی از عهده این مهم برآمده است.

این کتاب، بی آنکه مدعی ارائه طرحی کامل که دربرگیرنده همه مسائل مربوط به روش‌شناسی تحقیقات کیفی در علوم پزشکی باشد، اما با توجه به ضرورت‌هایی که به برخی از آنها اشاره شد و نیاز دانشجویان تخصصی گروه پزشکی و جامعه پزشکی کشور که خود را به ناچار در معرض نقد و بررسی این گونه تحقیقات می‌بینند به رشته تحریر درآمده است. در این کتاب تلاش بر آن بوده است که برای پرسشهای بیشماری که در این زمینه مطرح گشته در حد بضاعت پاسخ خلاصه‌ای ارائه گردد.

سعی مؤلفین بر آن بوده که کتاب در حد امکان به زبان ساده و روان باشد اما به دلیل عدم داشتن نمونه چنین پژوهشهایی در زمینه علوم پزشکی در داخل کشور مثالهایی که آورده شده است عمدتاً مربوط به تحقیقات کیفی انجام شده در جوامع غربی می‌باشد و بدین سبب ممکن است خوانندگان محترم با واژگانی روبرو شوند که در ترجمه آنها منظور اصلی محقق لحاظ نشده باشد، اما سعی ما پیوسته بر این بوده است، که تا حد امکان از متن و روح نوشته دور نشده و با توضیحات اضافی و گاهی به صورت پاورقی ادای مطلب نماییم. حذف مثالها نیز ممکن نبود زیرا آنها به منظور روشنگری مطالب گنجانده شده‌اند و بدون آنها درک مطالب به سادگی صورت نمی‌گرفت، لذا ناچار آنها را در متن آورده‌ایم.

این کتاب در دو بخش و هفت فصل تدوین شده است، بخش اول تحت عنوان «مقدمه‌ای بر روش‌شناسی تحقیقات کیفی» شامل چهار فصل است که بطور اجمالی در فصل اول به کلیات روش‌شناسی تحقیقات کیفی، در فصل دوم به روش‌های عام نمونه‌گیری در اینگونه تحقیقات، در فصل سوم به روش‌های جمع‌آوری داده‌ها و نهایتاً

در فصل چهارم به ظرافت‌های اخلاقی در تحقیقات کیفی اشاره دارد.

بخش دوم این کتاب به سه رویکرد خاص تحقیقات کیفی که از آنها بیشتر در تحقیقات علوم پزشکی استفاده می‌گردد پرداخته است. فصل پنجم به بحث مبسوط پیرامون کاربرد تئوری مادر (بنیادین و یا زمینه‌ای) پرداخته، و در فصول ششم و هفتم به ترتیب تبارشناسی (قوم‌نگاری) و پدیده (پدیدار) شناسی مورد بحث قرار گرفته است. آری در عمق واقعیات جهان هستی نظم و انسجامی وجود دارد که اگر به اندازه کافی به شناخت آنها علاقه‌مند باشیم و با شکیبایی در آنها تفحص کنیم و یا به اندازه کافی بدان توجه کنیم از کشف آنها متعجب و البته سرور خواهیم گشت.

بدیهی است که نظریات و انتقادات سازنده صاحب‌نظران موجب کمال امتنان و سپاس نگارندگان خواهد بود. در پایان بر خود فریضه می‌دانیم که از زحمات کلیه کسانی که در آماده‌سازی این مجموعه با مؤلفین همکاری داشته‌اند مخصوصاً جناب آقای دکتر عظیمی‌کیا، مدیریت محترم انتشارات برای فردا و کلیه کارکنان محترم انتشارات که زحمت نشر این مجموعه را عهده‌دار گردیدند، صمیمانه شاکر باشیم.

این همه گفتیم لیک اندر بسیج	بی عنایات خدا هیچیم، هیچ
بی عنایت حق و خالصان حق	گر ملک باشد، سیاهش ورق